

documenta 14

Athens / Αθήνα

Kassel / Κάσσελ

2017

Η Documenta 14 στην Αθήνα και στο Κάσσελ

Η *Documenta* είναι μια από τις κορυφαίες εκθέσεις Σύγχρονης Τέχνης διεθνώς που διοργανώνεται κάθε πέντε χρόνια στο Κάσσελ της Γερμανίας και η οποία εγκαινιάστηκε πρόσφατα στην Αθήνα, με σκοπό, όπως προβάλλεται από τους διοργανωτές τουλάχιστον, οι συμμετέχοντες στην έκθεση να μάθουν από την Αθήνα και την Ελλάδα της κρίσης, από το κοινωνικό και καλλιτεχνικό της περιβάλλον και να προσεγγίσουν τα ζητήματα που αναδεικνύονται το τελευταίο χρονικό διάστημα: την προσφυγιά, την κρίση, την ιστορική μνήμη.

Η έκθεση θα διαρκέσει μέχρι τις 12 Ιουλίου και ύστερα θα μεταφερθεί στη φυσική της έδρα, στο Κάσσελ της Γερμανίας, που για πρώτη φορά στην ιστορία της μοιράζεται τη φιλοξενία της έκθεσης με μία άλλη πόλη αν και είχε προηγηθεί και επαφή της *Documenta 13* με την *Καμπούλ*, πρωτεύουσα του Αφγανιστάν, το 2012. Η συμφωνία για την κοινή διοργάνωση είχε επισημοποιηθεί σε συνάντηση μεταξύ του δημάρχου Αθηναίων Γιώργου Καμίνη και του δημάρχου Κάσσελ Bertram Hilgen τον Μάρτιο του 2015 στο Βερολίνο, ενώ ακολούθησαν συνεντεύξεις τύπου και στις δύο πόλεις. Τα τριήμερα εγκαίνια της Documenta 14, που τιτλοφορούνταν «*Μαθαίνοντας από την Αθήνα*», πραγματοποιήθηκαν στις 6, 7 και 8 Απριλίου, παρουσία πολιτειακών και πολιτικών παραγόντων καθώς και εκπροσώπων της Documenta και της Σύγχρονης Τέχνης. Προηγήθηκε μια μεγάλη προετοιμασία της έκθεσης, δεν είναι κάτι που ξεφύτρωσε από το πουθενά. Διαβάζουμε σχετικά στην παρουσίαση με τους συνεργαζόμενους φορείς και τους εκθεσιακούς χώρους της Documenta στην Αθήνα πως «*μετά από τέσσερα χρόνια προετοιμασίας, η Documenta 14 σταδιακά εδραίωσε την παρουσία της στην Αθήνα και τώρα καθίσταται ορατή, ονομαστή και πολλαπλώς αντιληπτή μέσα από ένα πλήθος φωνών που διατηρούν το συνεχές της έκθεσης κατά τη διάρκεια των εκατό ημερών της*». (1)

Οι χώροι και οι τοποθεσίες της Documenta 14 στην Αθήνα περιλαμβάνουν μια σειρά από μουσεία, κινηματογράφους, θέατρα, βιβλιοθήκες, αρχεία, σχολεία, ραδιοτηλεόραση, πανεπιστημιακά αμφιθέατρα, δημόσιες πλατείες, δρόμους, κλαμπ, καταστήματα, πάρκα και μονοπάτια, καθώς και ιδιωτικές οικίες - με λίγα λόγια, όλα όσα συνθέτουν την πόλη, τον κύκλο ζωής της και των ανθρώπων της. Ένα μεγάλο κομμάτι της έκθεσης μοιράζεται μεταξύ των ακόλουθων τεσσάρων ιδρυμάτων: Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ) - Κτίριο οδού Πειραιώς, Εκθεσιακός Χώρος "Νίκος Κεσσανλής", Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ), Μουσείο Μπενάκη, Ωδείο Αθηνών αλλά και σε άλλους, όχι δευτερεύουσας σημασίας χώρους όπως το Πάρκο Ελευθερίας, Κέντρο Τεχνών Δήμου Αθηναίων - Μουσείο Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Αντίστασης. Είχαν προηγηθεί της επίσημης έναρξης της Documenta μία σειρά δράσεων στην πόλη της Αθήνας, από τις 14 Σεπτεμβρίου 2016, δηλαδή ένα συνεχές πρόγραμμα, που εμπλέκει τη δημόσια σφαίρα και με την τέχνη αλλά και σε συνεργασία με την ΕΡΤ η προβολή ντοκιμαντέρ στη μεταμεσονύχτια ζώνη με θεματολογία κοινωνικού και πολιτιστικού περιεχομένου.

Ο δήμαρχος Αθηναίων μάλιστα χαρακτήρισε τη διοργάνωση της Documenta 14 ως «πολλαπλή πρόκληση

για την Αθήνα και δώρο για την πόλη» ενώ διάφορα δημοσιεύματα ανέδειξαν την Αθήνα ως πολιτιστικό – τουριστικό προορισμό, σημειώνοντας ότι λόγω της παρουσίας πολλών ξένων καλλιτεχνών διάφορα μαγαζιά και ξενοδοχεία θα ήταν αυτά που θα σήκωναν την ευθύνη της φιλοξενίας. Συγκεκριμένα, η αεροπορική εταιρεία *Aegean Airlines* έχει λάβει την πρωτοβουλία και από το τέλος Μαρτίου μέχρι το τέλος Ιουλίου θα πραγματοποιεί απευθείας πτήσεις από το Κάσελ στην Αθήνα. **(2) Αλλά η Aegean δεν είναι η μόνη εταιρεία που στηρίζει τη διοργάνωση.**

Αντιδράσεις

Η διοργάνωση όμως της Documenta δεν άφησε ασυγκίνητο κανέναν, είτε από τον χώρο της Δεξιάς (ή και της ακροδεξιάς), είτε από την Αριστερά και τα κινήματα ή μεμονωμένους πολίτες, καλλιτέχνες, κριτικούς τέχνης, δημοσιογράφους ή πολιτικούς. Από μια άποψη, αυτό είναι και το ζητούμενο, μια έκθεσης Σύγχρονης Τέχνης που διεκδικεί να μάθει από την κοινωνική πραγματικότητα στην Ελλάδα (και όχι μόνο) εξάγοντας την εμπειρία της και ερχόμενη σε διάλογο με ανησυχούντες καλλιτέχνες και με τα ζητήματα της επικαιρότητας ή με θέματα γενικότερης φύσεως. Οι αντιδράσεις μάλιστα εστιάζουν κατά κύριο λόγο στο πολιτικό και ιδεολογικό μήνυμα της διοργάνωσης, παραγκωνίζοντας την κριτική στο καλλιτεχνικό περιεχόμενο της έκθεσης, με επιφανειακές προσεγγίσεις, σχολιάζοντας επιλεκτικά διάφορα έργα – με τις χίλιες αντιφάσεις που μπορούν να έχουν όταν προέρχονται από διαφορετικές αισθητικές και πολιτικές αφετηρίες και χωρίς να εξετάζουν εάν πραγματικά περνούν στο κοινό το μήνυμα που θέλουν, καταλήγοντας όμως να ανοίγουν μέσα από αυτό τον σχολιασμό την κριτική και σε άλλα ζητήματα της καθημερινής ειδησεογραφίας. **Η κριτική στην χρηματοδότηση του εγχειρήματος της (δυτικο)γερμανικής έκθεσης και στις απάνθρωπες εργασιακές συνθήκες, που καταγγέλλει η Πρωτοβουλία Εργαζομένων στην Documenta, ακολουθούν, είτε δεν αναφέρονται καθόλου.**

Όπως προείπαμε οι κριτικές εστιάζουν στο πολιτικό και κοινωνικό μήνυμα της έκθεσης, που για τον καθένα είναι και κάτι άλλο. Για παράδειγμα, από το φθινόπωρο του 2016 που ξεκίνησαν οι πρώτες εκδηλώσεις πριν την επίσημη έναρξη της έκθεσης υπήρχαν αντιδράσεις και κριτικές, με διάφορους αριστερούς ανθρώπους να θεωρούν την Documenta ως διοργάνωση... δεξιάς απόχρωσης και διάφορους δεξιούς και νεοφιλελεύθερους αρθρογράφους ως χαρακτηριστική έκφραση της... αριστερής ιδεολογικής ηγεμονίας (εδώ βλέπουμε για άλλη μια φορά την αντανάκλαση της άποψης που αναθεωρεί την ιστορία για να υπερασπίσει την αστική αφήγηση σε βάρος των λαϊκών αγώνων – καιρού επιτρέποντος θα ασχοληθούμε και με αυτό το θέμα). Υπάρχουν και αυτοί όμως που από μια εθνικιστική σκοπιά που (θέλει να) παρουσιάζεται ως προοδευτική, εναλλακτική και αριστερή, βλέπουν στην διοργάνωση την επιβολή της “Νέας Κατοχής”, όπου αναλώνονται σε ένα απεχθή, ρατσιστικό λόγο κατά της Γερμανίας –βάζοντας στο ίδιο τσουβάλι την αστική εξουσία στη συγκεκριμένη χώρα με την εργαζόμενη πλειοψηφία, χωρίς να αντιλαμβάνονται (ή έτσι το παρουσιάζουν τουλάχιστον, με το αποτέλεσμα να είναι το ίδιο) το πραγματικό διακύβευμα. Αλλά αδιαφορώντας ουσιαστικά για την ύπαρξη των αληθινών νεοναζί που τραμπουκίζουν και δολοφονούν Έλληνες και μετανάστες εργάτες.

Πράγματι, πριν καν δούμε και μάθουμε όμως τι ακριβώς είναι αυτή η διοργάνωση βγήκαν αρθρογράφοι, γνωστοί για τις συντηρητικές θέσεις τους, για να την στοχοποιήσουν μιλώντας για τον... αριστερό λυρισμό της Documenta, όπως ο περίφημος ιδεολογικός καθοδηγητής του νεοφιλελευθερισμού Πάσχος Μανδραβέλης στην εφημερίδα *Καθημερινή*. Γράφει για παράδειγμα, χρησιμοποιώντας σαν προπέτασμα καπνού σε ένα άλλο σημείο τον Μαρξ και την υποστήριξη των χορηγών στην εκδήλωση, πως «*Αν αποκαλύπτει κάτι η έκθεση –που καλωσόρισε στην Αθήνα– είναι τα αδιέξοδα της Αριστεράς στην Ευρώπη, αυτής που έχασε ολόκληρη θεωρία για τον κόσμο και το έριξε στην παλαβή. Δηλαδή, μας προσκαλούν να συμμετάσχουμε στη Βουλή των Σωμάτων και «αυτό που θα συμβεί εδώ αυτό το δεκαήμερο δεν είναι ούτε συνέδριο ούτε έκθεση». Τι θα είναι; Δεν λένε, αλλά μάλλον ό,τι κάτσει.* «Υπάρχει ένας χώρος. Υπάρχουν κάποια σώματα. Υπάρχουν κάποιες φωνές. Τι σημαίνει να είμαστε μαζί,

εδώ, τώρα; Τι μπορεί να γίνει; Ποιος και τι γίνεται ορατό; Ποιες φωνές μπορούν να ακουστούν και ποιες παραμένουν σιωπηλές; Πώς μπορεί να αναδιοργανωθεί η δημόσια σφαίρα;.. Είστε ευπρόσδεκτοι να συμμετάσχετε στην καθημερινή διαμόρφωση αυτού του πολιτικού θεάτρου, που αμφισβητεί την τοποθεσία, την ιεραρχία, την ορατότητα, την κλίμακα...». Κάτι, δηλαδή, σαν IKEA της τέχνης και χωρίς καν να υπάρχει χαρτί οδηγίων.» (3) Είναι όμως αυτό εδώ το σημείο όμως που ο λογικός και ψύχραιμος αναγνώστης θα αντιληφθεί ότι εάν η Documenta δεν είχε την οποιαδήποτε πολιτική αναφορά, τότε ο συγκεκριμένος αρθρογράφος ούτε που θα έκανε τον κόπο για να την σχολιάσει. Αξίζει να υπενθυμίσουμε σε αυτό το σημείο πως οι πρώτες εκδηλώσεις γνωριμίας και προετοιμασίας με την Documenta το περασμένο φθινόπωρο είχαν ξεκάθαρο πολιτικό προσανατολισμό ενώ συμμετείχαν κι ομάδες καλλιτεχνών με διακριτή παρουσία στον καλλιτεχνικό χώρο και κυρίως, με εκφρασμένη δημόσια τη διάθεση τους να στηρίξουν κάθε κοινωνικό, προοδευτικό κίνημα συμμετέχοντας ενεργά σε αυτό. **Δεν είναι πλέον κατανοητό γιατί οι διάφοροι λαλίστατοι ιδεολόγοι της Δεξιάς μίλησαν και έγραψαν περί αριστερού λυρισμού;**

Αλλά η κατρακύλα της δεξιάς κριτικής στην Documenta, γιατί υπάρχει και ο πολύ χρήσιμος κι απαραίτητος σχολιασμός από προοδευτική πλευρά, δεν έχει τέλος. Για να σχολιάσει την Documenta ο ποιητής και δοκιμογράφος Κώστας Κουτσουρέλης επιτίθεται, με καθυστέρηση... εκατό και παραπάνω χρόνων, αρχικά στον μοντερνισμό, ως απόπειρα εξίσωσης της τέχνης με τη ζωή για «να καταστήσουν τον άνθρωπο μέτοχο, κοινωνό της καλλιτεχνικής πράξης. Κοινωνό όχι όμως με την παλιά έννοια της πρόσληψης, της δεξίωσης του έργου από το κοινό. Για τους αντάρτες του 20ού αιώνα, η ίδια η διάκριση μεταξύ δημιουργού και κοινού ήταν ύποπτη. Πίσω της έσερνε μνήμες ιεραρχικές, ταξικές, εξουσιαστικές, από τις οποίες ο καλλιτέχνης, πρόσφατα χειραφετημένος ο ίδιος από τον βραχνά της Κουρίας ή της Αυλής, αποζητούσε να απαλλαγεί. Η απόσταση μεταξύ παραγωγού και αποδέκτη έπρεπε να καταργηθεί διαρρήδη, μέσα στο κάθε άτομο ξεχωριστά έπρεπε να αφυπνιστεί όχι πια ο φιλότεχνος αλλά ο δημιουργός, τα μέχρι πρότινος ανισούσή ήταν καιρός να ισοζυγιαστούν» (4) κι ύστερα για να επαναφέρει στον διάλογο τη θεωρία των δύο άκρων, την επίκληση στον λαϊκισμό (που αλλού άραγε;) και τις αντικομμουνιστικές απόψεις των υποστηρικτών της ιστορικής αναθεώρησης. Όπως παρατηρεί σε σχετική υποσημείωση «Η συγγένεια του μοντερνισμού με τους ποικίλους ολοκληρωτισμούς, φαιούς ή ερυθρούς, του 20ού αιώνα είναι εξώφθαλμη. Ιδεολογική και ακτιβιστική εξαλλοσύνη, μισαλλοδοξία, δοξολόγηση της βίας, περιφρόνηση μέχρι σημείου εξευτέλισης των αντιπάλων και του μέσου ανθρώπου, δοξολόγηση του ηγέτη-πρωτοπόρου, όλα αυτά απαντούν κατά κόρον στα νεωτερικά μανιφέστα.»...

Έχει βέβαια ενδιαφέρον και η άλλη άποψη που εκφράζει ο αρθρογράφος που είτε λίγο, είτε πολύ μας λέει ότι «Η τέχνη δεν είναι ούτε «συναισθήματα» ούτε «ιδέες». Η τέχνη είναι πρώτα απ' όλα, το λέει η λέξη, τεχνική. Μια ειδική μορφή τεχνικής προφανώς, μια ειδική νοημοσύνη κατά κάποιον τρόπο, που θα την ονόμαζα νοημοσύνη αισθητική και που παρέχει στον κάτοχό της την ικανότητα όχι να αισθανθεί ή να συλλάβει «κάτι» (τούτη την ικανότητα την μοιραζόμαστε όλοι), αλλά αυτό το «κάτι» να το εκφράσει, να το αποτυπώσει στο υλικό του: λέξεις, εικόνες, ήχους. Με άλλα λόγια, να το κάνει πράγμα αυθύπαρκτο, αποσπασμένο πια από τη δική του υποκειμενικότητα, ανοιχτό και προσβάσιμο σε όλους - να του δώσει μορφή.» Και τι να πούμε τότε για την Γκερνίκα ή τη Σφαγή στην Κορέα του Πάμπλο Πικάσο που διαθέτουν και τεχνική και ιδέες και συναισθήματα;

Τέλος υπάρχουν και οι κριτικές, αν μπορούμε να τις πούμε έτσι, που εστιάζουν στον έμφυλο χαρακτήρα πολλών δράσεων της Documenta, που αναπαράγουν μια ρατσιστικής, σεξιστικής, ομο-τρανσφοβική προσέγγιση που επιτίθεται και στα δικαιώματα της ΛΟΑΤ κοινότητας και που αναπαράγει ιδέες και προλήψεις πολύ επικίνδυνες και φυσικά, επιστημονικά, αστήριχτες.

Κριτική από τα αριστερά και τους εργαζόμενους στην Documenta

Η μόνη κριτική που μπορούμε να δεχθούμε σχετικά με την Documenta προέρχεται από τα αριστερά (από πολιτικούς, δημοτικές κινήσεις και καλλιτέχνες). Είναι η κριτική που αναδεικνύει

στην ολότητα της τον εμπορευματικό χαρακτήρα της Documenta σε όλο του το μεγαλείο καθώς και την διάθεση αξιοποίησης της έκθεσης ως μια πολιτιστική Ολυμπιάδα που βάζοντας στο ίδιο τσουβάλι μία στείρα τουριστολατρεία, που αποβλέπει στο κέρδος από το τουριστικό προϊόν, αδιαφορώντας για κάθε καλλιτεχνική έκφραση, με την ανάδειξη της χώρας ως σύγχρονου πολιτισμικού κέντρου μέσα στην «δημοκρατική» και «ελεύθερη» Ευρωπαϊκή Ένωση. Και είναι αλήθεια πως στις δηλώσεις του ο καλλιτεχνικός διευθυντής της Documenta, Adam Szymczyk υπερασπίζεται αυτή την λογική.

Αξίζει εδώ να αναφέρουμε την παρέμβαση του Γρηγόρη Αναγνώστου, τελειόφοιτου του Τμήματος Θεωρίας & Ιστορίας της Τέχνης της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, που επισημαίνει πως σχετικά με την Documenta «*Η συμφωνία της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ - ΑΝΕΛ στη διοργάνωση της Ντοκουμέντα αποκαλύπτει ότι η πολιτική που ασκείται για την Τέχνη και τον Πολιτισμό συνδέεται με όλες τις εξελίξεις και τους βασικούς στόχους της αστικής τάξης που είναι το άνοιγμα νέων πεδίων κερδοφορίας, η σύνδεση της πολιτιστικής παραγωγής με άλλους κλάδους στρατηγικής σημασίας, όπως ο τουρισμός και προπαντός η ενίσχυση του ιδεολογικοπολιτικού - αισθητικού οπλοστασίου της αστικής τάξης για τη διαιώνιση της εξουσίας της. Η ανάμειξη της δημοτικής αρχής της Αθήνας, σε ρόλο συνδιοργανωτή, αποδεικνύει, επίσης, ότι η κεντροαριστερά της δημαρχίας Καμίνη με τη σοσιαλδημοκρατία της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ συντονίζονται και ταυτίζονται στην υλοποίηση των αστικών ταξικών συμφερόντων και «αξιών» και στα ζητήματα του Πολιτισμού.» (5)*

Αλλά είναι η καταγγελία της Πρωτοβουλίας Εργαζομένων στην Documenta 14 που αναδεικνύει ως ένα βαθμό την πραγματική ταυτότητα της διοργάνωσης και που κάνει λόγο για απαράδεκτες συνθήκες εργασίας και για μίμηση, σε πολύ λίγο χρόνο, από τη διοργάνωση, των χειρότερων ντόπιων εργοδοτών. Η σύμβαση μάλιστα που κλήθηκαν να υπογράψουν οι εργαζόμενοι γράφει λιγότερες μέρες και ώρες από αυτές που είχαν συμφωνήσει ενώ οι συμβάσεις που είχαν συμφωνήσει καταρτίστηκαν - επίσης την τελευταία στιγμή, χωρίς τη συναίνεσή τους και απροειδοποίητα - με την εταιρεία μεσάζοντα, εργολάβο *Man Power*. Έτσι, η διοργάνωση της Documenta αποποιείται κάθε ευθύνης, αφού ως εργοδότης φέρεται ο εργολάβος ενώ οι μισθοί τους μειώθηκαν, προφανώς για να καλυφθεί το κόστος του μεσάζοντα... (6) **Κι εδώ τίθεται το ερώτημα, πόσο δημοκρατική και εναλλακτική μπορεί να είναι μια έκθεση Σύγχρονης Τέχνης που εκμεταλλεύεται τους εργαζόμενους της;**

Η Documenta και η καλλιτεχνική έκφραση στην εποχή της καπιταλιστικής κρίσης

Θέλει ιδιαίτερη προσοχή θα λέγαμε η κριτική στην Documenta και για αυτό θα παραθέσω ακόμα κάποιες σκέψεις που ίσως βοηθήσουν στο να ξεκαθαρίσουμε λίγο το θολό τοπίο και το πλήθος των αντιφατικών απόψεων και προτάσεων που υπάρχει στον δημόσιο διάλογο σχετικά με το θέμα.

Το 1955 η Documenta ξεκίνησε ως πρωτοβουλία ομάδας φιλοτέχνων με επικεφαλής τον καλλιτέχνη, καθηγητή τέχνης και επιμελητή Άρνολντ Μποντ (1900-77) και που διεκδικούσε να αναδειχτεί η δυνατότητα του ανθρώπου για έργα ουσίας κι όχι καταστροφής όπως έκανε ο ναζισμός που κυνήγησε τα κινήματα της Πρωτοπορίας και του μοντερνισμού ενώ αποτέλεσε το αντίπαλο, περισσότερο πολιτικοποιημένο δέος στις εμπορευματικές Μπιενάλε της Βενετίας και άλλων πόλεων. Γενικά και ουσιαστικά, αναζητούσε να αναδείξει το πολιτικό και κοινωνικό πρόσημο πίσω από κάθε καλλιτεχνική και αισθητική κίνηση. Όπως βέβαια επισημαίνει κι ο Γρηγόρης Αναγνώστου μετά την πρώτη διοργάνωση, η γερμανική αστική τάξη επένδυσε στην Ντοκουμέντα, επιδιώκοντας την ενσωμάτωση των όποιων πρωτοποριακών στοιχείων της και καθιερώνοντάς την σαν διεθνή θεσμό, που πραγματοποιείται κάθε 5 χρόνια, τότε η Documenta καθιέρωσε και την αντίθεση της στο πολιτικό σύστημα της Ανατολικής Γερμανίας.

Έτσι, όσο κι αν προβάλλεται σαν μη εμπορική διοργάνωση, είναι απόλυτα προσδεμένη στην αγορά της Τέχνης. Είναι χαρακτηριστική η δημιουργία του Οργανισμού - Εταιρίας Documenta, λίγα

χρόνια αργότερα, ως προϋπόθεση για τη διεκδίκηση χρηματοδότησης από το κράτος με τη μορφή εταιρών, καθώς και διάφορους επιχειρηματικούς ομίλους, ενώ τα θεάματά της συνήθως είναι οικονομικά δυσπρόσιτα για το πλατύ κοινό – παρόλαυτα υπάρχουν και δωρεάν δράσεις. Στο πλαίσιο της Documenta, μάλιστα, έχει στηθεί μια ολόκληρη βιομηχανία «πολιτιστικού τουρισμού» που απαρτίζεται από αεροπορικές εταιρείες, ξενοδοχειακά συγκροτήματα και έχει σαν στόχο να προσελκύσει τουρίστες, καλλιτέχνες και κοινό στις πόλεις που πραγματοποιείται η Documenta. **Όπως συμβαίνει και στην Αθήνα , δηλαδή.**

Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η Documenta έχασε τον πολιτικό της χαρακτήρα. Έχει ενδιαφέρον να δούμε σε αυτό το σημείο τις προηγούμενες διοργανώσεις της Documenta για να αντιληφθούμε πως δεν έχει χάσει ή δεν έχει χάσει τελείως αν θέλετε, τον πολιτικό της χαρακτήρα. Η Documenta ανέδειξε όλα τα προηγούμενα χρόνια την εισχώρηση της πολιτικής στην τέχνη με ενεργό και καθόλου παθητικό τρόπο], εκμεταλλευόμενη τα σύγχρονα μέσα της τεχνολογίας καθώς και την είσοδο τους στον χώρο της τέχνης, με τον νεοφιλελευθερισμό των Μπιενάλε να δέχεται έντονη κριτική. Κάποιες από τις πρόσφατες Documenta μετέτρεψαν το θέμα τους σε πολιτική: η *Documenta X*, του 1996, την οποία επιμελήθηκε η *Κάθριν Ντέιβιντ* εμφάνισε τον απολίτικο χαρακτήρα του κόσμου της τέχνης στο αποκορύφωμα της οικονομικής άνθισης στη δεκαετία του '90, γεγονός που οδήγησε, όπως σημειώνει ο *Τζούλιαν Στάλαμπρας*, φωτογράφος και καθηγητής Σύγχρονης Τέχνης στο Ινστιτούτο Τέχνης Κορτλοντ στο Λονδίνο, στην απόρριψη του ως αναδρομικού και νοσταλγικού. Ενώ η *Documenta 11*, κάτω από την επιμέλεια του *Οκούι Οβένζορ*, ήταν ένα ακόμη δείγμα ότι η τέχνη της περιφέρειας είχε αποκτήσει κύρος, και περιείχε μια ενδιαφέρουσα κριτική έργων, τα οποία καθιερώθηκαν με συζητήσεις σε δημόσιους και ελεύθερους χώρους και αφορούσαν ζητήματα γύρω από την δημοκρατία, την συμφιλίωση, την «κρεολοποίηση» και την Λατινική Αμερική. Παρόλαυτα ο Στάλαμπρας επισημαίνει πως όσο τα έργα αυτά περιορίζονταν στις παραδοσιακές δομές του κόσμου της τέχνης, οι κριτικές τους περιείχαν αρκετές αντιθέσεις που αποδυνάμωναν την ισχύ τους. (7)

Αυτή ακριβώς την αντίληψη θα δούμε και πίσω από την διοργάνωση της φετινής Documenta, από αυτή την άποψη δεν έχουμε και κάτι ιδιαίτερα πρωτότυπο σαν σκέψη ή δράση, αρκεί να αλλάξουμε την Λατινική Αμερική με την Καμπούλ ή την Αθήνα. **Η αλήθεια είναι πως η Documenta και το διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα σε δύο διοργανώσεις επιτρέπει μια βαθύτερη σχέση με το υπό έρευνα θέμα αλλά δεν αποκρύπτει κιόλας τις δομικές αντιφάσεις της συγκεκριμένης διοργάνωσης.** Υπάρχουν και δείγματα ενός πολιτισμικού ιμπεριαλισμού και δείγματα καπιταλιστικής κι εργασιακής εκμετάλλευσης (βλέπε την καταγγελία των εργαζομένων στην φετινή διοργάνωση), εικαστικά έργα που αναπαράγουν την κυρίαρχη ιδεολογία και που προάγουν μια μεταμοντέρνα ανάγνωση της ιστορίας: η πρόταση για μια τέχνη των περιφερειών είναι αυτό ακριβώς, παραβλέποντας, συνειδητά θα λέγαμε, ότι τα καλλιτεχνικά κινήματα δεν έχουν ένα τοπικό ενδιαφέρον αλλά επηρεάζονται άμεσα από τις εξελίξεις στο διεθνές πεδίο ενώ συνομιλούν με την αστική καθημερινότητα.

Όμως δεν είναι μόνο αυτά στην φετινή, και σε κάθε άλλη, Documenta. Ο προσεκτικός και χωρίς προκαταλήψεις παρατηρητής θα εντοπίσει έργα με σαφέστατο και ξεκάθαρο πολιτικό, κοινωνικό, ιστορικό, βαθειά επίκαιρο χαρακτήρα, έργα με αντιφασιστικό, αντιρατσιστικό, αντισεξιστικό και ακόμα-ακόμα αντικαπιταλιστικό πρόσημο. Έχει σημασία να αναγνωρίσουμε ότι ακόμα κι αν το μάθημα της Αθήνας στην Documenta είναι κάποιο άλλο από αυτό που εμείς θα θέλαμε, ότι έρχεται η πραγματικότητα για να μας διορθώσει και να μας δείξει ότι είναι η πολιτική επικαιρότητα που (ανα)καθορίζει τους στόχους της φετινής Documenta, πέρα και μακριά από τις όποιες και γνωστές προθέσεις των διοργανωτών της. Τίποτα δεν μένει ανεπηρέαστο από την κρίση του καπιταλισμού και από τη δυνατότητα να ανακαθορίζονται, μέσα σε ένα ασφυκτικό πλαίσιο είναι η αλήθεια, διάφορες δράσεις κάτω από την δυναμική των προοδευτικών καλλιτεχνών – είναι μια ξεκάθαρα, αναγνωρίσιμη διαλεκτική διαμάχη αυτή.

Και για αυτό είναι λάθος που η κριτική σε διάφορα από τα εκθέματα της Documenta αντί να κάνει κριτική στο πόσο πετυχημένα ή όχι έχουν περάσει το μήνυμα που θέλουν, προχωρούν σε μια διαστρέβλωση αυτού του μηνύματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα πορτραίτα του Χίτλερ πάνω στα οποία αναγράφεται κι από ένα όνομα ομοφυλόφιλου θύματος του Γ' Ράιχ με την ημερομηνία δολοφονίας του στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ενώ στους πίνακες αντιπαραβάλλονται καρτέ της προπαγανδιστικής ταινίας της Λένι Ρίφενσταλ «*Olympria*» και της δικής της «εξύμνησης της ομορφιάς». Όπως σημειώνει η δημοσιογράφος *Δήμητρα Κυρίλλου* σε σχετική παρέμβασή της πρόκειται σαφώς για αντι-ομοφοβικό έκθεμα και όχι για «*αισθητικοποίηση της πολιτικής του τέταρτου ράιχ*»! (8) Στον ίδιο χώρο μάλιστα μπορεί κανείς να δει ένα ντοκιμαντέρ του Σεργκί Αϊζενστάιν, να ακούσει τέσσερις ηχητικές εκδοχές της «*Διεθνούς*», να δει το ντοκιμαντέρ της *Φαρούχ Φαρουχζάντ* για την αποικία λεπρών της Κασπίας (πρώτο έργο του Ιρανικού «*νέου κύματος*»), καθώς και μάσκες από τους αυτόχθονες του Καναδά. Όλα αυτά μέσα στις πρώτες μέρες που φιλοξενούσαν δρώμενα με θέμα την *Ρόζα Λούξεμπουργκ*, τον πρωτοποριακό σκηνοθέτη-κριτικό *Γιόνας Μέκας* και μια εκδήλωση στο Κάσελ με θέμα τη δίκη της Χρυσής Αυγής, με παρουσία της *Μάγδας Φύσσα* και της Πολιτικής αγωγής. (Σε αυτό το σημείο βέβαια πρέπει να πούμε πως καλό είναι οι επόμενες συνεργασίες για το συγκεκριμένο ζήτημα να μην αρκεστούν στην οποιαδήποτε Documenta αλλά να αποκτήσουν τον ανεξάρτητο, κινηματικό χαρακτήρα που τους αξίζει και που χρειάζεται).

Αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να παραβλέπουμε και τις υποκριτικές έως εξευτελιστικές για τους κατατρεγμένους της κρίσης δράσεις της Documenta όπως το φαγητό που προσφέρεται στους άστεγους, που τρώει όποιος προλάβει σε μια απίστευτη άσκηση πάνω στο πνεύμα του κοινωνικού αυτοματισμού ή να αδιαφορήσουμε για τον ρόλο των θεσμών του πολιτισμού, το κυνήγι του συμφέροντος και του κέρδους ή την αναπαραγωγή συγκεκριμένων απόψεων και ιδεολογίας, που όμως συναντάμε παντού, είτε στο Μέγαρο Μουσικής, είτε στα σχολεία και στα πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Εκτίμηση μας είναι πως η Documenta σε ένα βάθος χρόνου έχει την τύχη των κινημάτων της Πρωτοπορίας, τηρουμένων βέβαια των όποιων, απαραίτητων, αναλογιών. Μιλάμε για την τάση, για να μην πούμε για τον κανόνα, πως όταν τα καλλιτεχνικά κινήματα της αμφισβήτησης φτάσουν στα όρια τους, δηλαδή όταν έχουν εκφράσει την αντίθεση τους και δεν έχουν τη δυνατότητα για περαιτέρω ανατροπές, να ενσωματώνονται και να ξεπέφτουν σε ένα φτωχό παράγωγο της εμπορικής και εκμεταλλευτικής βιομηχανίας – χωρίς και αυτό να είναι απόλυτο. **Κι αυτή η αντίθεση των συγκρουσιακών κινήματων της Τέχνης έχει όρια γιατί αναγκαστικά πρέπει να συνοδευτεί με μια συνολικότερη, πολιτικοκοινωνική και οικονομική ανατροπή στη βάση και το εποικοδόμημα της κοινωνίας, όπως ακριβώς έγινε με την Ρώσικη (εργατική και σοσιαλιστική) Επανάσταση στη Ρωσία του 1917.**

Όλο αυτό βέβαια είναι διαφορετικό από το να υποτιμάμε συνολικά, χωρίς ξεχωριστή εξέταση και έρευνα, κάθε καλλιτεχνική έκφραση, ως ανεγκέφαλη ή ως παιγνίδι στα χέρια διάφορων μεγαλόσχημων, έτσι χωρίς επιχειρήματα και εντελώς μηχανιστικά, υποτιμώντας τη νοημοσύνη του θεατή της έκθεσης, χωρίς να εξετάζουμε το σχετικό περιβάλλον που αναπτύσσεται η Τέχνη. Εδώ θέλουμε να παρατηρήσουμε ότι στην τέχνη της εποχής μας τόσο οι παλαιότερες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης, όσο και οι νεότερες (που συμπληρώνουν πια εκατό και πλέον χρόνια ύπαρξης) συνδυάζονται από διάφορους καλλιτέχνες, σε μια εποχή σκληρής καπιταλιστικής κρίσης – ξεκινήμενης ήδη από το 1973 που όλο και χειροτερεύει – για να εκφράζουν τις κοινωνικές ή και τις προσωπικές ανησυχίες τους (αυτή είναι η κυρίαρχη τάση που όμως ως μη εμπορική δεν πολυδιαφημίζεται) ή για να υπερασπιστούν το κίβδηλο, αλλά πολύ πρόσφατο, παρελθόν μιας επίπλαστης ευμάρειας. **Και είναι εδώ που το Ιερατείο της Σύγχρονης Τέχνης, το απόλυτα συνδεδεμένο με το αόρατο χέρι της Αγοράς, που και στην παρακμή του προσπαθεί να προσεταιριστεί την σύγχρονη, υπό διαμόρφωση, κι ακόμα ακατέργαστη αλλά με λαμπρά δείγματα, καλλιτεχνική (άρα και**

πολιτική, ακόμα κι αν δεν το αντιλαμβάνεται άμεσα) αμφισβήτηση. Γιατί δεν είναι όλες οι δράσεις της Documenta για πέταμα, ας το πούμε έτσι απλά. **Είναι λάθος να ισοπεδώνουμε και αν διαγράψουμε την διαδικασία πίσω από κάθε έργο, τη σκέψη πίσω από αυτό, ιδιαίτερα όταν ασκεί κριτική στο πνεύμα της εποχής μας ακόμα κι αν συμμετέχει μέσα σε μια εκδήλωση που εκπροσωπεί ακριβώς αυτό το πνεύμα! Αλλά αυτές είναι οι αντιφάσεις του καπιταλισμού, που πρέπει να ξεπεραστούν από τους καλλιτέχνες που συμμετέχουν και που δεν συμμετέχουν στην Documenta, να την μελετήσουν και να την ξεπεράσουν, να βγάλουν τα συμπεράσματα τους και να βάλουν τις βάσεις για μια τέχνη πραγματικά ανεξάρτητη, που θα λειτουργεί σε ένα πραγματικά, ελεύθερο πεδίο από τις ιδέες της κυρίαρχης τάξης και όπου δεν θα αναπαράγει, αναγκαστικά όπως γίνεται μέχρι τώρα, την επικρατούσα ιδεολογία**

Αλλά αυτό δεν μπορεί να γίνει χωρίς μια συνολική πολιτική και κοινωνική αλλαγή, για να εμφανιστούν και να ξεπεραστούν στην ολότητα τους όλες οι αντιφάσεις αυτής της διαδικασίας, ανοίγοντας παράλληλα κι όχι μεταθέτοντας στο μέλλον την μεγάλη κι αναγκαία συζήτηση για τον ρόλο της κυρίαρχης ιδεολογίας και της επικρατούσας αισθητικής, στο πλαίσιο ότι θέλουμε να αλλάξουμε τον κόσμο με βάση τις δικές μας ανάγκες. Θα τον αρνηθούν άραγε; Θα δώσουν χώρο στην αντίδραση να μονοπωλεί τη συζήτηση και για αυτά τα θέματα; Ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα.

Παραπομπές:

- 1) [Η Documenta 14 παρουσιάζει τους συνεργαζόμενους φορείς της στην Αθήνα και τους εκθεσιακούς της χώρους](#)
- 2) [Documenta: Η αναγνωρισμένη έκθεση Σύγχρονης Τέχνης έρχεται στην Αθήνα - Τι σημαίνει για την πόλη](#)
- 3) [Documenta αμηχανίας, Καθημερινή, 25/9/2016](#)
- 4) [Documenta εν Αθήναις: Εικόνες από μια φάρσα, Bookpress, 19/4/2017](#)
- 5) [Με αφορμή τις πολιτιστικές δραστηριότητες της Documenta 14, Ριζοσπάστης. 29-30/4/2017](#)
- 6) [Documenta 14: Καταγγελία εργαζομένων](#)
- 7) Σύγχρονη Τέχνη - όλα όσα πρέπει να γνωρίζετε, Τζούλιαν Στάλαμπρας, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2007
- 8) [Documenta 14: Τα πραγματικά όρια μιας έκθεσης, Εργατική Αλληλεγγύη, 3/5/2017](#)

Διαβάστε επίσης σχετικά με την [αντιφασιστική συμμετοχή στην Documenta](#)